

STADSHOLMEN

GRÖNA GÅRDEN 1

Kvastmakarbacken 1 A-C

SÖDERMALM

Stadsholmen

AB Stadsholmen är Stockholms stads bolag för förvaltning av äldre, kulturhistoriskt värdefulla fastigheter. Vi äger och förvaltar merparten av bebyggelsen inom kulturreserveratet östra Mariaberget, Skinnarviksberget, Åsöberget och Vita bergen samt området vid Katarina kyrka. Dessutom är Stadsholmen största fastighetsägare i Gamla stan, på Långholmen och i Djurgårdsstaden. Vi äger och förvaltar även gårdar i ytterstaden – stamfastigheter från vilka stadens moderna förorter vuxit fram. För närvarande omfattar beståndet 279 fastigheter med drygt 700 byggnader, som inrymmer 1633 lägenheter och 804 lokaler. Stadsholmen är ett dotterbolag till AB Svenska Bostäder.

Stadsholmen bildades 1936 av samfundet S:t Erik för att rusta upp några kvarter i Gamla stan. Stadsholmen är det äldre namnet på denna stadsdel. 1967 förvärvade Stockholms stad bolaget och överförde merparten av sitt äldsta bostadsbestånd till Stadsholmen. Under åren har även Stadsholmen övertagit byggnader från andra fastighetsägare som byggnadsstyrelsen, kriminalvården och Gatu- och fastighetskontoret i Stockholm.

Med tiden har ett synsätt vuxit fram där antikvariska principer baserade på varje hus historia och förutsättningar blivit vägledande för hur byggnader och yttre miljö ska förvaltas och rustas. Flertalet av våra fastigheter har högsta klassificering (blå) vilket innebär att de har så stora kulturhistoriska värden att de motsvarar kraven för byggnadsminnen. För oss är byggnadsvård ett vardagsarbete och allt vi gör präglas av respekt för husen och deras historia.

FAKTABLAD

Byggnader och miljöer berättar ofta något om vår historia. Genom byggnaderna kan vi få veta hur staden och samhället förändrats. Husen ger oss också kunskap om hur människor har arbetat, bott och inrett sina hem och de speglar även olika gruppers livsvillkor.

Somliga hus är väldokumenterade och omskrivna medan andra är mer anonyma. Under några år har vi tillsammans med Stadsmuseet i Stockholm arbetat med att sammanställa en kortfattad information om alla våra fastigheter; information om när husen byggdes, hur de har förändrats och hur de har använts under åren.

För att kunna beskriva den enskilda fastighetens historia har vi dels besökt varje hus för att se vad som finns kvar från äldre tid och dels letat uppgifter i arkiv och litteratur. En del nya foton har tagits för att illustrera faktabladet.

För att hinna med alla fastigheter inom rimlig tid har arbetet byggts på lättåtkomliga uppgifter. Ingen fullständig arkivforskning har alltså gjorts och de historiska beskrivningarna är därför inte heltäckande. Ibland kan uppgifter i olika arkiv också vara motsägelsefulla och det har inte alltid funnits möjlighet att reda ut frågetecken. Faktabladet kan därför komma att fördjupas och förändras vid nya undersökningar i framtiden.

Faktabladet finns samlade på Stadsholmens webbplats www.stadsholmen.se

1 BOSTADSHUSET

2 SOP- OCH CYKELHUS

GRÖNA GÅRDEN, OKÄNT ÅRTAL. (FA 14291)

Gröna gården uppfördes som ett arbetarbostadshus år 1854 efter ritningar av den kände arkitekten Johan Fredrik Åbom. Huset byggdes med hjälp av insamlade medel från Fattigbyggnadsfonden som avsåg att öka byggandet av goda arbetarbostäder.

Det inreddes med 16 små lägenheter om ett rum och kök. Fastigheten är ett mycket tidigt exempel på ett medvetet utformat arbetarbostadshus. Exteriörens utformning är i det närmaste oförändrad. Den för huset karaktäristiska planlösningen, bestående av många små lägenheter med ett förhållandevis stort bostadsrum är i stort sett bevarad. Även flertalet invändiga snickerier finns bevarade. Fastigheter har ett stort kultur- och socialhistoriskt värde som dokument över gången tids byggnads- och bostadskick.

Fastigheten Gröna gården 1 är blåvärderad enligt Stockholms stadsmuseums kulturhistoriska klassifi-

cering. Det innebär att den har ett synnerligen stort kulturhistoriskt värde.

OMRÅDESBESKRIVNING

Åsöberget har, tillsammans med Djurgårdsstaden, den mest omfattande och sammanhängande trähusbebyggelsen i Stockholm. Den enhetliga bebyggelsen har sina rötter i sent 1600-tal och tidigt 1700-tal. Stadens och rikets utskeppning av tjära gjordes under 1600-talet från det så kallade Tjärhovet vid Tegelviken, och från år 1687 till år 1910 fanns stadens största skeppsvarv på platsen. En stor del av varvsar-

GRÖNA GÅRDEN MED VY MOT SÖDER. FOTO. J MALMBERG.

betarna slog sig ned på det närbelägna Åsöberget och kom att vara i majoritet bland de boende fram till 1800-talets sista decennier. Sågargatan har till exempel fått sitt namn av de många sågare som arbetade vid varvet och också bodde i området. Även folk som arbetade på Beckholmen eller Djurgårdsvarvet hade med båt nära till arbetet och många bodde i Åsöbergets trästugor. Under 1700-talet tillkom nya yrkeskategorier bland de boende allteftersom flera textilmanufaktur etablerades på östra Södermalm.

De då avlägset belägna och bergiga tomterna var utan större värde för staden och uppläts för bostadsbebyggelse mot en relativt låg årsavgift. Flera timmerhus uppfördes under 1700-talets första årtionde och marken fortsatte att tas i anspråk under århundradets första hälft. Tomterna bebyggdes som stadsgårdar med ett eller flera bostadshus och bodar. Även fähus har förekommit. Åsöberget var ett av de områden där trähus fortsatte att uppföras efter 1730-talets förbud mot trähusbyggande. På 1770-talet

och under 1800-talets första hälft uppfördes några tidstypiska putsade stenhuss och på 1880-talet byggdes ett par hyreshus vid Folkungagatan. I början av 1900-talet sprängdes Sågargatan ned för att råda bot på de stora höjdskillnaderna och underlätta kommunikationerna. År 1931 sänktes på samma sätt Åsögatan. Åsöbergets trähus ligger därför i dag högre än omgivande stenhuss.

Arkivhandlingar berättar att Åsöberget tidigt var ett av stadens fattigaste och mest eländiga områden. Situationen var som på flera andra håll i Stockholm särskilt problematisk under 1800-talets andra hälft då huvudstadens befolkning ökade explosionsartat och trångboddheten var ett enormt problem. Fram till 1900-talets mitt dominerades befolkningen nästan helt av arbetare.

Fastigheterna förvärvades successivt av staden under åren 1881–1927. Ledamoten av stadsfullmäktige, Anna Lindhagen, började på 1910-talet verka för ett bevarande av några äldre stockholmsmiljöer. Sam-

TRAPPHUS MED KALKSTENSGOLV OCH TRAPPA
SAMT Fyllningsdörr med profilerade foder.
FOTO. J MALMBERG.

fundet Sankt Erik föreslog år 1915, tillsammans med den då ledande stadsplanarkitekten Per Olof Hallman, att några "gammelkvarter" i stadens ägo borde bevaras som så kallade asylområden; intakta historiska miljöer som kunde ge en mycket bättre bild av äldre tiders levnadsvillkor än några bevarade träkäkar här och var. Till dessa asylor kunde även andra timmerhus flyttas. En av de föreslagna miljöerna var den ålderdomliga och relativt enhetliga bebyggelsen på Åsöberget. Under 1940-talet intensifierades diskussionerna i kulturresevatsfrågan och Stadsmuseet hävdade att Åsöberget, näst efter Vita Bergen, var det område där det var mest angeläget att inrätta ett reservat. Åsöberget blev först ut att rustas upp efter det formella beslutet i stadsfullmäktige att inrätta kulturresevat år 1956.

Under de mer än tio år som upprustningen pågick blev åtgärderna i vissa fall genomgripande, bland annat beroende på husens dåliga skick och myndighetskrav på moderna bostäder med till exempel badrum och

högre takhöjder. Vissa hus revs och byggdes upp på nytt, andra kompletterades eller byggdes om. Tack vare detta räddades mycket som annars hade försvunnit, och trots de till synes radikala åtgärderna ger Åsöberget i dag en fin bild av ett äldre Stockholm före 1800- och 1900-talens stora stadsomvandlingar.

HISTORIK

Fattigbyggnadsfonden

Industrialismens genombrott under 1800-talets senare del medförde en oerhört stor bostadsbrist för arbetare. De byggnader som uppfördes inriktade sig dessutom främst mot borgarnas behov. År 1849 grundades därför Fattigbyggnadsfonden av Stockholms Stads Brandförsäkringskontor. Målet var att ge lån på gynnsamma villkor för dem som ville uppföra "fattigbyggnader" för arbetarklassen. Bostäderna skulle vara enkelrum eller ett rum och kök, och "för att ej skapa fattigkaserner och för att inom huset kunna med lätthet vidmakthålla ordning och tre-

FÖNSTERNISCH MED FYLLNINGAR. FOTO. J MALMBERG.

fnad” skulle varje sådan byggnad få innehålla högst 16 lägenheter. Ritningar och kostnadsberäkningar skulle godkännas av nämnden och hyrorna bestämmas av nämnden och inte höjas utan dess medgivande. Lånet uppgick till halva byggnadskostnaden, löpte utan ränta och skulle amorteras på 25 år.

En hyllning till hälsan

Den 9 februari år 1853 var det fest i Stockholm. Anledningen till festligheterna var att dåvarande kungen Oscar I tillfrisknat efter en längre tids sjukdom och att prins Carl fötts några månader tidigare. På kvällen upplästes offentliga och enskilda byggnader med marschaller, transparanger och andra ljusdekorationer. Många tyckte dock att det var slöseri med pengar med denna påkostade hyllning, eftersom flertalet arbetare levde under miserabla sociala förhållanden och bristen på goda bostäder var stor. Tre lokala styresmän, överståthållare greve J Hamilton, underståthållare W Stråle och polismästare

S de Maré, tog då initiativet till en insamling för att förbättra arbetarnas bostadsförhållanden. I en publicerad artikel manade de till en insamling ”till beredande af ett mera varaktigt minne”. Medlen skulle användas till ”uppförande af sunda och tjenliga bostäder åt de arbetande klasserna, till hjälp och lindring i dessa klassers betryckta, mången gång djupt nödställda belägenhet”. Medlen togs om hand av Stadsnämnden som bildade Arbetarebostadsfonden.

Ett nytt bostadshus

År 1854 ansökte ”Arbetarebostadsfonden till minne av den 9 feb 1853” om att få uppföra ett bostadshus, en lång vedbod och ett uthus innehållande tvättstuga, mangelbod, badrum och latriner. Arbetarebostadsfonden använde fattigbyggnadsfonden för att uppföra detta hus, och i protokollet heter det att ”lägenheterna skulle blifva betydligt rymligare och af vida bättre beskaffenhet än någon av de localer som för enahanda ändamål är vorden med bidrag från Brandförsäkringskontorets så kallade fattigbyggnadsfond inom hufvudstaden uppförd”. Fonden inköpte en obebyggd tomt med egen brunn i kvarteret Barnängsbacken Större och lät uppföra en byggnad efter ritning av arkitekten Johan Fredrik Åbom. Till varje lägenhet hörde källare och i två uthus fanns vedbod och avträde. Ett av uthusen innefattade badrum, tvätt- och bagarstuga och mangelbod för gemensamt bruk. Läget beskrevs som sunt och hälsosamt, och den rymliga gårdsplanen skulle erbjuda alla hyresgäster var sin trädgårdstappa med köksväxter och blommor.

Bostadshuset stod färdigt år 1855 och innehöll 16 lägenheter om ett rum och kök samt i vindsvåningen en lika stor lägenhet för en tillsynsman. Tillsynsmannen hade som uppgift att se till att hyresgästerna hade ett ”stilla och anständigt leverne”, sopade trappor och förstugor varje dag och skurade dem varje vecka. Allt enligt de ordningsregler som var satta för fattigbyggnader. Även de egna bostäderna var tvunget att skötas ordentligt, rum och kök skulle skuras minst varannan vecka, och i lägenheterna fick inte inhysas främmande, det vill säga inneboende.

Hyresgästerna

De första att flytta in i huset var i huvudsak arbetarfamiljer i 30-årsåldern med två-tre barn. Vanligt var att männen arbetade på skeppsvarven eller i William Lindbergs mekaniska verkstad i anslutning till

VIND MED TEGELGOLV OCH URSPRUNGLIGA FÖRRÅD. FOTO. J MALMBERG.

varvet. Sammanlagt bodde i huset 38 vuxna och 34 barn. Årshyran för lägenheterna var 80 riksdaler riksgälds (=kronor), 75 för ett par mindre lägenheter. År 1856 ville stadsnämnden höja hyrorna till 100 respektive 85 riksdaler, vilket ledde till att 14 av de 16 hyresgästerna sade upp sig. De ville gärna bo kvar med förmådde sig inte betala den höjda hyran. Nämnden sänkte då sitt krav till 5 kr höjning för 80 kr lägenheterna. Sammanhållningen mellan de boende var mycket god enligt gamla hyresgäster. De umgicks, lekte och firade midsommar tillsammans i trädgården. Fram till första världskriget så minskade andelen barn i huset och yrkena visar en större spridning än tidigare. Här fanns bland annat maskinister, eldare på ångfartyg, före detta kvarnföreståndare, tullpackhuskarl eller automobilförare. I mitten av 1900-talet och framåt förslummades huset och strax före moderniseringen under 1970-talet bodde endast 17 personer, inga barn, i huset. Efter moderniseringen fylldes återigen huset av hyresgäster.

Fastigheten förvärvades av staden år 1931 men fortsatte att förvaltas av fonden fram till år 1949. År 1954 skedde en stor förändring av den omkringlig-

gande miljön. Tomten styckades av då Bondegatan drogs fram. I och med detta revs äldre uthus.

Upprustning och renovering

Under 1970-talet genomfördes en ombyggnad och modernisering som delade upp de äldre köken i mindre enheter för att rymma toalett, hall och kokvrå. Under 1980-talet genomfördes en utvändig renovering av alla fasader förutom den norra. Fönster utbyttes till treglasfönster och fasaden omputsades. År 1995 inreddes duschar i samtliga lägenheter samt bad i källarvåningen. Sop- och cykelrum uppfördes på platsen där ett äldre uthus tidigare funnits.

BYGGNADSBESKRIVNING

Exteriör

Huset är i två våningar med inredd vind. Sockeln är svartmålad. Fasaderna är slätputsade med hörnlisener och en kraftig putsad och profilerad taklist. Taket är brutet och täckt med svartmålad plåt. Mellan bottenvåningen och våningen en trappa finns ett dekorativt, nedsänkt rektangulärt putsfält i fasaden. Två symmetriskt placerade entrépartier nås

via en hög trappa med två trapplopp av sandsten och gjutjärnsräcke.

Entrépartierna är dekorativt markerade med profilerade överliggare och omfattningar i sandsten. Dörrarna är pardörrar av helfransk typ med tre fyllningar per dörrblad, den översta glasad. Handtagen är sekundära. Fönsterpartierna har ritsade omfattningar och fönstren har mittpost med tre rutor i varje båge. I den norra fasaden är fönstren ursprungliga, kopplade och spröjsade med tre rutor per båge. Övriga har treglas med spröjsad ytterruta. I taket sitter sex fönsterkupor och på vardera gavel finns ett lunettfönster. Över sockeln sitter smidda järnluckor vilka täcker öppningar till källaren.

Interiör

Huset har en välbevarad interiör med planlösning och ursprungliga inredningsdetaljer, Trapphusens tidstypiska karaktär är kvar med välnötta kalkstensgolv, trappor och vindsplan med tegelgolv. Väggarna och taket är putsade och dörrarna är halvfranska

enkeldörrar med tre fyllningar och samtida profilerade foder. Några dörrar har ursprungliga kulknoppsgångjärn. I det ena trapphuset finns en svarvad trappstolpe bevarad. I lägenheterna finns äldre brädgolv, bröst- och smygpaneler med fyllningar vid fönstren, fönster- och dörrfoder, dörrar samt takrossetter. Det finns inga kakelugnar eller spisar kvar. På vinden finns troligtvis ursprungliga brädväggar, vilka avskiljer lägenhetsförråden.

Trädgård

Trädgården är sluttande ned mot nordost och Folkungagatan. Större delen av tomten består av grässlutning med stora lövträd och en almerså. Mot norr finns en stenmur. En trappa leder upp från gatan med en järnpergola, båda från 1950-talet. På den södra sidan om huset låg tidigare gårdsplanen och en långa med vedbodar, idag är en smal remsa av gården kvar som sluttar ned mot en gångväg. Mot Kvastmakarebacken står ett rött staket och ett sop- och cykelhus från år 1995.

GEMENSAMT ANSVAR FÖR VÅR LEVANDE HISTORIA

Byggnader och miljöer med stort kulturhistoriskt värde berättar alltid något väsentligt. Det kan handla om stadsutveckling, samhällsförändringar, arkitektur, stilideal eller hantverksmetoder, men också om hur människor har bott och inrett sina hem eller om de skilda livsvillkoren för olika sociala skikt. Att fastigheterna byggts om och moderniserats under årens lopp är en del av historien.

Vi och våra hyresgäster är tillfälliga brukare i ett långvarigt historiskt skede. Vi har ett gemensamt ansvar för att aktivt och på ett varsamt vis bevara de värdefulla miljöerna till framtida generationer. Varsamhet kan bland annat innebära att behålla äldre planlösningar och att vara rädd om inredningsdetaljer som paneler, dörrar, lister och kakelugnar. Anpassningar och förändringar kan ske, men utan att vi förvanskar oersättliga värden. Individuella bedömningar måste alltid göras från fall till fall. Vi ska inte glömma att stilar och behov skiftar över tiden. Det vi idag kan tycka vara otidsenligt kan av kom-

mande generationer upplevas positivt och värdefullt.

Att använda traditionella material som kalkputs eller oljefärg är också viktigt, liksom att utforma nya inredningsdetaljer så att de passar i miljön. Vid vanlig städning och rengöring måste vi ta hänsyn till att de material och ytskiktbehandlingsmaterial som finns i husen – till exempel trä, kalksten, stuck, oljefärg, limfärg och linoleum – är ömtåliga och kräver särskild försiktighet. Även innergårdar och trädgårdar har sina särskilda förutsättningar och ska skötas och utvecklas så att karaktären bevaras.

Stadsholmen har samlat sina riktlinjer för fastighetsunderhåll i broschyren ”Ett stockholmskt kulturarv – att förvalta borgarhus och kåkar”. Alla hyresgäster har fått skriften, men den finns också på vår hemsida. Här finns också några konkreta råd om hur man som hyresgäst bäst vårdar de gamla husen och miljöerna. På Stockholms stadsmuseums hemsida finns allmän information om byggnadsvård, www.stadsmuseum.stockholm.se.

STOCKHOLM 2014